

Yıl : 3

İNAN

Yeni seri
Sayı : 16

TRABZON HALKEVİ KÜLTÜR DERGİSİ



OCAK 1945



Trabzonda Oğuz Türkçesi

Yazan : Reşit Tarakcıoğlu

Anadolumuzun öyle önemli vilâyet merkezleri vardır ki bunlar asırlarca çevreleri için birer kültür merkezi olmuşlardır. Meselâ Diyarbakır, Cenuptan gelen arap kültürüyle doğudan gelen Fars diline karşı bir nevi pota vazifesini görmüştür. Yabancı kültürler bu Türk potasında erimiş, karışmış, tek bir cins olmuşlar. Yani Türk kılığına girmişlerdir.

Erzurum, doğudan gelen Kafkas, cenuptan gelen İran kültürüne karşı böylece ulusal vazife görmüştür. Trabzon şehri de Kafkasta ak pota gelen yabancı kültürünü kendi cevherinde kaynaştırmış, onları büyük Türk camiasına mâl etmiştir. Trabzonun yerli halk dilinde kullanılan çok temiz türkçe kelimeler vardır. Biz bunlardan bazı larını şöylece yazalım.

Adaklı : Nişanlı
Oynaş : Sevgili, âşık
Azuk : Yolcunun berabe-

rinde taşıdığı yiyecek
Öğünmek : Gururlanmak
Onarmak : Bir işi yoluna koymak
Ağırlamak : Hoşnut etmek
Ön almak : Mesut ve bahtiyar olmak
Issız : Tenha
Arık : Semizin tersi, zayıf
Irak : Uzak
Ulak : Postacı
Enik : Yavru (köpek hakkında)
Sınamak : Tecrübe etmek, denemek
Sağdıç : Güveyiye gerdeğe kadar arkadaşlık öğretmenlik eden kimse
Katlanmak : Tahammül etmek
Böğürmek : Ahûfigan edip yürekten ağlamak
Bolaki : İnşallah
Muhannat : Cesurun tersi, korku



kak
Bağışlamak: Affetmek
Şablak : Şamar, tokat
Kuzeyi : Şimal
Güneyi : Cenup (Çok güneş gören yer)
Doğu : Sark
Batı : Garp
Kuma : Evli bir erkeğin tekrar aldığı kadına birincisinin kuması denir.
Kesime vermek: Bir tarlayı belli bir para veya kararlaştırılan mahsul karşılığı olarak bir kimsenin işlemesine bırakmak
Çepellik : Havanın yağışlı olması
İüz sürücü: Kapı kapı geze rek düğüne avdet eden kimse
Kovlamak : Tezvirat yapmak.
Külek : Yoğurt ve terevağı koymağa mahsus tahta
Yığınak : cemmü
Kaygu : Endişe
Şu yukardan beri yaz geldiği miz kelimelerin hepsini Oğuz destanı olan (Dede Korkut) kitabında görmekteyiz.
Sözü uzatmamak için daha fazla kelime yazmadık, yoksa kökleri tertemiz daha bir çok Oğuz dili kelimeler vardır ki gerek yukarıda kiler ve gerek bunlar Türkmenlerin kullandıkları kelimelerin işlenerek kültürlü ağızlara yakışacak ve İstanbul şivesi dediğimiz şiveye uya cak bir hale girmişlerdir.
Bu kelimelere bazı isimler de

katabiliriz :

(Basat) kelimesi öteden beri Trabzon çevresinde erkeklere ad olarak verilmektedir. Kindinar mahallesinde Karalı oğullarından (Basat) vardı. Geçen büyük harpte şehit olmuştur. Ortahisar mahallesinde Eyüp oğullarından matbaacı merhum bay Osman Nurinin oğlu (Basat) , bu gün babasının matbaasını işletmektedir.

(Basat) , Oğuz destanındaki (Oruz) zın oğludur. Oğuz Türkleri yağı baskınına uğramışlar, yerlerini bırakıp kaçarlarken (Oruz Koca)'nın oğlancığı düşmüş, duymuşlar, bir arslan bu çocuğu besleyip büyüt müş, çocuk delikanlı olmuş, oğuzlar onu sazlıkta aslanla görmüşler, bu haber her tarafa yayılmış, babası kendisini tanımış, günlerden bir gün (Tepegöz) adında bir dev adam çıkmış; buna, kılıç ve ok işlemezmiş, ölüm nedir bilmezmiş , Oğuz yiğitleri onunla savaşmışlar, kimisi şehit olmuş, kimisi kaçmış kurtulmuş, (Basat) o sıra bir akından dönmüştür. Tepegözün Oğuzdan iki çocukla beşyüz koyun yediğini öğrenince Tepegözü öldürmeğe karar vermiş, ne yapmış yapmış Tepegözü öldürmüş, böylece oğuzları kırımdan kurtarmış olan bir yiğittir. Oruz ise (Ulaş oğlu Kazan) beyin oğludur. Kazan, sohbetinde doksan tümen delikanlı bulunan bir oğuz hanıdır.

Yine Trabzonda (Kanturalı) adı kullanılır Trabzonun (Tirzik) köyünde Kanturalı adında bir kimse vardı, Kanturalı, Oğuz yiğitlerinden (Kanlıkoca) nın oğludur. İç ve dış oğuzda kendisine yakışır yiğit bir kız bulamadı Nihayet (Turabozan tekfurunun kızı Selcan hatunu)

almak istemiş. Bu kız çok yiğit imiş, fakat babasının üç şartını yerine getirmek lâzım : Bu şartlar şunlardır :

Azgın bir aslanı, yanına varılarmıyan yine azgın bir buğa ile bir deveyi savaşıarak gebertmek lâzımdır. Öteden beri bu kızı kim istemişse babası bu şartları ileri sürdüğünden er meydanına atılmış olan sevdalı delikanlıların hepsini bu canavarlar öldürmüşler, zavallıların kafaları kalenin burçlarından asılmış, Kanturalı bu kellelerin ne yolda o hale gelmiş olduklarını öğrenmiş olmakla beraber gözünü kırpmamış, meydana atılmış, çarpışa çarpışa her üç canavarı gebertmiş, kızı alıp Oğuz iline dönmüş. Fakat Tekfur pişman olmuş, arkasından altıyüz asker göndermiş, Kanturalı bunları da tepelemiş.

Türkçe adları kullanmak kim senin hatırına gelmediği otuz kırk yıl önce Sürmenelilerin (kaya), (duman), (budak) gibi Türk adlarını taşıdıklarını herkes bilir.

Eski Türk sofralarının çok sevilen yemeklerinden biri olan (yahni) yemeği hâlâ Trabzonluların sık sık pişirdikleri bir et yemeğidir.

Trabzonda (oğuz) adında epeyce köy vardır.

Şimdi bu düşüncelerin tabii bir netice olarak hatıra gelir ki pek iyi amma Trabzon Romalıların, bunlardan sonra Bizanslıların ve nihayet Rumların ellerinde olduğu tarihi bir hakikat iken bu oğuz dili buralara ne şekilde yerleşmiştir?

Selçuk İmparatorluğunun temelini atan Selçuk'un torunlarından

(İbrahim İnal) daha 1050 de Bizanslıları Erzurumda tepeledikten sonra ordusuyla Karadenize kadar inmişti. O tarihten sonra Trabzon çevresi Türk akınlarına uğramış ve temas çoğalmıştır.

Dedekorkut kitabındaki hikâyelere bakılırsa (Bayındır Hanın) veziri (Katılık Koca oğlu) Karadeniz kıyılarına inerek Tekfur Arşın oğlu denenen adamla çarpışmış ve tutsak (esir) olmuş, Onaltı yıl tutsak kaldıktan sonra Yegenek adındaki yiğitin kumandasında ve Selçuk oğlu deli Tundaz, koca oğlu (Dölek Uran), bağraşçı oğlu İl almış. Tosun oğlu Rustem, Soğan Sarı gibi kahramanların idaresinde kaleye hücum edildi. (Yegenek) arşın oğlunu öldürüp babasını kurtarmıştır.

Han Kazan da Trabzon Tekfurunun hiylesine uğrayarak tutsak olmuştur. Bu yiğit akça kalede at oynattığını söyler. Babasını kurtarmak için Oruz Trabzondaki Aya-sofyada ve sonra kalede düşmanlarla çarpıştı. Trabzon Osmanlı Türklerinin eline geçmeden önce son imparator yine Oğuzlardan olan Uzun Hasanı kendisine damad etmişti.

Trabzon şehrinin Boztepe denenen dağının üstünde Türkistan Ehilerinden bir zatın türbesi vardır. Şemsettin Sami bey kamûsulâminin 805 inci sayfasında derki : «Ehievren, Orhangazi devrinin şeyihlerindendir.» Demek oluyor ki şehir Osmanlıların ellerine geçmeden çok önce bu çevrede Türkmenler yaşamakta idi.

Kadın ve Gençlik Seciyesi

Yazan : Yusuf Mazhar Âren

Türk kadını ve Cumhuriyet rejimi hakkında Halkevi başkanının bundan evvelki sayımızda basılan yazısı ile Kemal Kefeli arkadaşımızın şehrimizde çıkan Halk gazetesinden Türk gençliğine dair dilek ve beklemlerine dair olan makaleler yanyana getirilecek şeylerdir...

Çünkü gençliği yapan anadır. Ve Türk gençliğinin yapıcısı da Türk kadınıdır. Buna göre Kemal Kefelinin hitabı gençliğe değil, M. Reşit Tarakcıoğlunun bahsettiği Türk kadınına yapılmak icabederdi.

Kadın — beşerin temeddün tarihinde — en mühim yeri olan unsurdur...

Ben, ailenin kadın tarafından kurulduğuna hükmederim... Çünkü insanın tabiatında — arılarda, karıncalarda, bazı kuşlarda ve diğer bazı hayvanlarda mevcut olan — çift yaşamak ve cemiyet kurmak insiyakının mevcut olduğu hakkındaki kanaata tamamiyle muhalifim. İnsanda bil'akis cemiyete muhalefet hali ve infirat insiyakı ve yalnız temeddün isdidadı mevcut bulunduğu kanaatindeyim...

Yaradılışında tamamiyle ayrı yaşayan dişi ve erkek insanların ilk devirlerinde — behimî insiyaklara tabi olan — tenasülî ve muvakkat izdivaçlarının mahsulü olan döllerî aile yavruları addetmeye imkân görüyorum...

Yüzbinlerce yılların üzerinde tesirler yaptığı behimî insanların muhtelif saiklerle munisliği ze-

val bulup ta mütecaviz ve mütasalit hal aldıkları zaman, dişilerin yavrularını saklamaya mecbur oluşlarından ve saklandıkları yuvaları müdafaa için yavruları buna bağlı tutuşlarından başlıyan bir aile varlığı ve aile topluluğu tasavvur ederim...

Bu topluluğun vücut bulmasıyla — insan — temeddün yeluna girmiştir... Yani medeniyetin bânisi kadın olmuştur.

İnsan cemiyetinin teşekkülüne ait sübjektif mülâhaza ve tahminlerden ibaret derin meselelere temas etmiyeceğim... Ben temeddünün ilk hareketini kadının verdiği ve bu hareketi devam ettirdiğini söylemek isterim.

Kız evlâtlarını kuma gömecek kadar kadınlığın düşmanı olan badiyelerin tab'ındaki husunet, medeniyetin vahşete karşı zaafının ve kabalığın inceliğe karşı galebesinin misalidir... Müslümanlığın çölde kökünden sökemediği bu galiz hissin Müslüman'ığa intisab eden Türk milletine sirayet edişinden meydan alan ve millî seciye uymadığı için tamamlanamayan etkileri altında — camia itibariyle değilse de — fert fert yaptığı tahribat elim neticeler vermiştir...

Kadının mülkü müt'e'a olduğuna ve doğurduğu çocuğunu sîla (emzirme) ödevinden vareste bulunduğu dair hükümler — Türk camiasında — iltifat görmediği halde güzideler arasında yer bulmuştu...

Bu yüzdendir ki — millî mukadderatta etkisi ve temeddünde kuvvuzluğu olan — güzidelerin hükümrân olduğu müddetce Türk milleti ancak muhafaza edebildiği, özlüğünün kıymet ve kudretlerini inkişaf ettirememiştir. Tarakcıoğlu bu acıklı durumu Cumhuriyetin yıkıldığını söylemiştir.

Sınıfı yükseldikçe mertebesi düşen Türk, kadını — en yüksek derecesinde — yalnız bir esir, bir kul gibi değil — çünkü esir ve kullun muayyen hak ve vazifeleri vardır — bir vasıtai istihadan, bir mülkü müt'a'dan ibaret olmuştur... Bunun yetiştirdiği evlâdın kıymeti ne olabilirdi?...

Sahibi olmadığı bir hayvana bakanla, — insiyakî hislerinden başka sebeble alâka duymadığı — evlât doğuran kadın arasındaki fark ne olabilirdi?...

Babasına izafeten itina ettiği bir çocuğa doğuran ananın tesiri ne olabilirdi?...

Bir erkeğin zevkine hizmet için ihtisas peyda eden bir kadının analık hassası ne olabilir?...

Elim icapların istisnâî neticeleri bile ekseriya müsbet zuhur etmeyen üveylik hallerini körükleyen çok kari almak usulünde bir küme yaşatılan kısıncı tavuklar gibi birbiriyle uyuşamayan kadınların ayrı sütler emzirdikleri kardeşlere yapacakları telkin ne olabilir?...

Sık bir kafes arkasından bakıldığı dünyada seçtiği şeylerle, kapalı bir kapının arkasındaki âlemde olup bitenlerden bildiği şeyler üykuda görülmüş mânasız, rabitasız rüyalara benzeyen kadınların, caze dimağlarına ilk hareketi verecekleri, ruhlarına ilk nuru saçacakları ve kalblerinde ilk hislerine temel

atacakları evlâtlarının kıymeti ne olabilirdi?...

Şükran şayan olan cihet bir orta tabakanın ırkî hasletlerini muhafaza edebilmiş olmasıdır ki Türk lüğü kurtarmıştır. Cumhuriyet rejimi kadını Türklüğün ulu tarihinde gördüğümüz — yıkılmış tahtı üzerine — tekrar oturtmuştur...

Artık biz Kemal Kefelinin istediği gençliği ondan istemeliyiz... Ve gençliğe « Ol! » emrini verdiğiimiz iyi seciyeleeri onda kadına yapırmalıyız...

Erkek hadiseler, maddeler, bilgiler yaratır, içinde bulunduğumuz zamanda devrim yapar... Fakat kadın insan yaratır ve devrimleri yapacak erkeklerin seciyesinin temelini atar... Kadın yalnız ana olarak da kalmaz. İnsanlık bünyesinde birer hücre olan ailenin çekirdeğini teşkil eder. Kari (X) olarak devrim yapan kocanın ruh ve beden enerjisinin mîkdarına birşeyler ekler ve istikamet verir.

Kemal Kefeliye, biz « gençliği yetiştirmede kızlarımızdan ve istikbalimizi hazırlamağı kadınlarımızdan bekliyelim, » dersem herkese de öğretilmiş olacağım ki Cumhuriyet rejiminin kayıdlardan kurtardığı kadını yükseltmek ve en yükseklere çıkarmakla meşgul olmak lâzımdır.

Kızlarımız yakın mazinin kadınlarının benzememeğe ve kendilerini cazibelerinden başka kuvvet ve kudretten mahrum cariyelere benzetme meğre çalışmalıdır.

Yusuf Mazhar Âren

(X) Türkçemizden (Karmak) maddarı iki şeyi birbirine iyice sindirmek fiilidir...

(Kari) hal ismi olarak (kariştirilmiş) ve fail ismi olarak (karişan) mânasınadır.

Trabzon Valileri

Yazan : Nesib Yağmurdereli

Trabzon tarihinin mühim kaynaklarından birisi de Trabzon valileridir. Filhakika şehrin fethinden yakın zamanlara kadar Trabzonda valilik yapmış zatların, şehrin idaresinde gösterdikleri kabiliyeti, zamanlarında vukua gelen hadiseleri tetkik etmek Trabzon tarihine büyük kazançlar temin edecektir.

1893 tarihli Trabzon salnamesinde, şehrin fetih tarihi olan 1461 den 1891 tarihine kadar 435 yıl zarfında Trabzonda valilik yapan 86 zatın isimleri ve nasip tarihleri gösterilmiştir.

Salname meşhur Kadri beyin valiliği zamanında yapılmıştır. Kadri beyin valiliğinden, yani 1891 den son yıllara kadar daha 22 zatın valilik yaptığına göre, ilk vali 1461 Hızır beyden 1931 yılında valilik yapan Rıfat beye kadar 470 yıl zarfında 108 zatı Trabzon valiliğinde görmekteyiz.

Bu zatların, Trabzon vilâyetine tayin tarihleri sırasıyla isimleri şunlardır.

- 1 - Hızır bey 1461
- 2 - Hayreddin paşa 1465
- 3 - Zağnos paşa 1466
- 4 - Ali bey 1467
- 5 - Mahmut paşa 1468
- 6 - Yavuz Selim 1489

- 7 - İskender paşa 1512
- 8 - Mehmet bey
- 9 - Kasım bey
- 10 - Ali paşa (murathanlı)
- 11 - Mehmet paşa
- 12 - Hüseyin paşa
- 13 - Mehmet paşa
- 14 - Ahmet paşa
- 15 - Karaman paşa 1533-1717
- 16 - Abdulkadir paşa
- 17 - Yusuf paşa
- 18 - Bali paşa (kırkbölük başı)
- 19 - İbrahim paşa
- 20 - Osman paşa
- 21 - Yeniçeri ağası Hüseyin paşa
- 22 - Mustafa paşa
- 23 - Şahin mehmet paşa
- 24 - Hüseyin paşa 1719
- 25 - İsmail paşa
- 26 - Köprülü zade Abdurrahman paşa
- 27 - Osman paşa
- 28 - Yahya paşa
- 29 - Hacı Veli paşa
- 30 - İbrahim paşa
- 31 - Küçük Mustafa paşa
- 32 - Cebeci Abdullah paşa
- 33 - Üçüncü zade ömerpaşa
- 34 - Hekim oğlu Ali paşa 1753
- 35 - Kaymakam Musafa p. 1755
- 36 - Canikli Süleyman p. 1758

- 37 - Silâhdar Mehmet p. 1771
- 38 - Hacı Ali p.
- 39 - Miktaf p.
- 40 - Çerkes Hasan p. 1779
- 41 - Şahin p. 1783
- 42 - Battal p. 1785
- 43 - Divrikli köse Mustafa paşa
- 44 - Sarı Abdullah p. 1788
- 45 - Kuğu zade Süleyman paşa
- 46 - Koca Yusuf p. 1791
- 47 - Bican zade Ali p. 1795
- 48 - Yusuf Ziya p. 1797
- 49 - Tayyar p. 1800
- 50 - Hacı Salih p. 1808
- 51 - Ahışali Şerif p. 1809
- 52 - Çarhacı Ali p. 1810
- 53 - Çavuş başı zade Aziz p. 1811
- 54 - Hazineदार zade Ali paşa
- 55 - Mehmet Husrev p. 1817
- 56 - Cebeci za. H. Hasan p. 1824
- 57 - Hazineदार za. Osman p. 1827
- 58 - Hazineदार z. Abdullah p. 1842
- 59 - Damat Halil p. 1844
- 60 - Tepedelenli zade İsmail Rahmi paşa 1845
- 61 - Hayreddin p. 1847
- 62 - Rüstem p. 1849
- 63 - Abdurrahman Sami p. 1850
- 64 - Vasif p. 1851
- 65 - Sarım p. 1852
- 66 - İsmet p. 1853
- 67 - Besim p. 1854
- 68 - Ragıp p. 1857
- 69 - Hacı İzzet p. 1858
- 70 - Cemal p. 1861
- 71 - Emin Muhlis p. 1862
- 72 - Kütahyalı Hacı Ali p. 1865
- 73 - Esat Muhlis p. 1866
- 74 - Halil p.
- 75 - Ahmet Rasim p. 1871
- 76 - Azmi paşa zade Ali p.
- 77 - Galip bey 1872
- 78 - Asım p. 1875
- 79 - Nusret p. 1877
- 80 - İbrahim p.

- 81 - Yusuf Ziya p. 1878
- 82 - Sırrı p. 1879
- 83 - Aziz p. 1882
- 84 - Süruri Nazif p. 1883
- 85 - Arif p. 1886
- 86 - Âli bey (Direktör) 1888
- 87 - Kadri bey 1891
- 88 - Reşat bey 1902
- 89 - Hacı Arifi paşa 1906
- 90 - Mustafa bey 1907
- 91 - Bekir Sami bey 1908
- 92 - Süleyman Nazif bey 1909
- 93 - Mehmet Ali Ayni bey 1910
- 94 - Sdmih Rıfat bey 1913
- 95 - Cemal Azni bey 1912
- 96 - Süleyman Necmi bey 1915
- 97 - Mehmet Galip bey 1916
- 98 - Ali Haydar bey
- 99 - Hamit bey (Deli Hamit) 1917
- 100 - Naci bey 1918
- 101 - Ebubekir Hazım bey
- 102 - İhsan bey 1919
- 103 - Şükrübey (Maarifnazırı) 1920
- 104 - Cemal bey 1921
- 105 - Sait bey
- 106 - Hilmi bey 1928
- 107 - Ali Galib bey 1930
- 108 - Rıfat bey 1931

Cetvelin tetkikinden anlaşılırki Trabzon büyük şahsiyetlerin valilik yaptığı bir şehirdir. Filhakika tarihimizin en büyük simalarından biri olan Yavuz Sultan Selim bu şehirde (32) yıla yakın bir müddet valilik yapmıştır. Meşhur edipler ve idarecilerde bu valiler arasındadır.

Şehirde bir mahalleye, bir camie ve bir mektebe adını veren İskender paşa, kudretli ve cesur bir idare adamı olan Kadri bey,

Derdimiz canana söylenmiş deva söylenmemiş

Macera söylenmiş amma müddeas söylenmemiş

Mısralarıyla başlayan meşhur

gazelin sahibi şair Tayyar paşa, Di-
rektör Âli, Süleyman Nazif, Samih
Rifat Trabzonda valilik yapmış de-
ğerli şöhretlerdir.

Trabzonun ilk valisi Sinop ha-
kimi Hızır beydir. Fatih Sultan
Mehmet (1861) de Trabzonu fethet-
ti. O kışı da şehirde geçirdikten
sonra İstanbul'a dönüyor. Ve Hızır
beyi Trabzona Vali olarak bırakı-
yor. Trabzon tarihini aydınlatacak
olan bu ilk valilerin zamanlarına
ait malûmatımız maalesef azdır.
Mevcut malûmat ise rivayetler ha-
lindedir.

Biz şimdilik bu valilerin ikisin-
den bahsedeceğiz : Bunlardan birisi
edebiyat tarihimize (Direktör) İla-
hiye geçen Âli bey, diğeri Kadri
beydir.

Birincisinin edebiyatımızdaki
mekîi büyüktür. İkincisi ise eşine
az tesadûf edilir kudretli ve cesur
bir idare adamıdır.

Âli bey Fransız komedi muhar-
rirlerinden Moliere'in (Skapenin hi-
leleri) adlı eserini (Ayyar Hamza)
adiyle ve «Türk hayat ve âdetlerine
göre» dilimize çevirmiş ve bu suret-
le ebedî şöhretini yapmıştır. Uzun
zaman duyûnu umumiye direktörlü-
ğünde bulunduğundan edebiyatımı-
za direktör Âli bey diye geçmiştir.

Âli bey (1890) martında Trab-
zon valiliğine tayin edilmiş ve bu
vazifede üç yıla yakın bir müddet
bulunduktan sonra 1893 de ayrıl-
arak İstanbul'a dönmüş, Düyunu umu-
miyeye geçmiştir.

Âli bey Fransız dilinin bütün
inceliklerine hakkıyla vakıf ve bu
dili Türkçe kadar pürüzsüz konu-
şan bir zatıdır. Bunun için Moliere'i
Ahmet Vefik paşadan daha muvaf-
kiyetle dilimize tatbik etmiştir.

Onun Tiyatroya karşı gösterdiği
alâka büyüktür. O kadarki Abdul-
hamid'in koyu tiyatro düşmanlığına
bile ehemmiyet vermeden daha o
zamanlar Trabzonda piyesler temsil
ettirmek cesaretini göstermişti.

Âli bey Hacıkasım mahallesinde
İpekçioğlunun evinde otururdu. At
meraklısı idi. Bu evin geniş bahçe-
sinde en iyi cins atlar besletir ve
her gün kükûmet konağına atla gi-
der gelirdi.

Bir aralık Trabzona at canbaz-
ları gelmişti. Bunlar bugünkü par-
kın olduğu sahada çadırlar kurarak
numaralar yapıyorlardı. Âli bu can-
bazlardan istifade ederek kendi
yazdığı (Hazreti Yusuf) adlı piyesi
ilkin bugünkü Ferah eczahanesinin
bulunduğu binada sonra da parkda
temsil ettirdi. Trabzon için o zaman
pek erken olan bu ileri hareket Âli
beyi çekemiyenlerin gözünden kaç-
madı. Abdülhamid'e jurnallar gitti.
İşte Âli beyin Trabzon valiliğinden
ayrılmasının sebeplerinden birisi de
bu hadise oldu. (1893)

Âli beyin edebî şöhreti o zaman
Trabzon muhitinde büyük tesirler
yapmıştı. Onun zamanında yaşamış
olanlar ondan bahsederlerken «kâ-
tip adamdı» diyorlar. Bu (kâtip) sö-
zü Âli beyin halka kadar nüfuz eden
edebî kudretinin bir ifadesinden baş-
ka bir şey değildir.

Âli bey Trabzon valiliği zama-
nında, Samsunlu (Harukli) isminde
bir Rum kızı ile evlenmiştir. Zama-
nının taassubuna ehemmiyet verme-
den gayri müslim bir kadınla evle-
nişindeki sebepler belli değildir. Âli
beyi tanıyanlar onun bu evlenişinde
büyük bir aşkın rol oynadığını söy-
lüyorlar.

KADRI BEY :

Kadri bey Âli beyden sonra ve
1891 tarihinde Trabzon valiliğine ta-
yin edilmiş ve burada ölüm tarihi
olan 1900 e kadar dokuz yıl valilik
yapmıştır. Kadri bey bu müddet
zarfında muhtelif sebeplerle bir kaç
defa vazifesinden azledilmiş, tekrar
alınmıştır. Bu azledilmelerin belli
başlı sebebi, Babiâli'den verilen yer-
siz ve kanunsuz emirlerin Kadri
bey tarafından yerine getirilmeme-
sidir.

Kadri bey, devrin az yetiştirdi-
ği, nevi şahsına mahsus bir adam-
dı. Yalan en büyük düşmanı idi.
Yalancı, kim olursa olsun müsama-
ha görmezdi. Cömertti, aylık tahsi-
satının bir hayl'sini bu suretle sar-
federdi. Cesurdu. Abdülhamid'den,
Babiâli'den pervası yokdu. İstanbul-
da bayram maaşının verilebilmesi
için devrin Maliye Nazırı Kadri beye
bir telgraf çekmiş para istemişti.
Kadri beyin telgrafa verdiği cevap
şudur :

«Para denilen b..., Trabzonda
yok.»

Ermeni hadisesinde, belediye
binasının önündeki ağaçlardan bir
tanisinin arkasına geçmiş, paltosu
omuzlarında o şehirde daima pal-

to omuzlarında gezerdi. Anadolu
hanından halkın üzerine ateş eden
ermenilere karşı amansız bir müca-
dele açtırmış ve bunu bizzat kendi-
si idare ederek, şehrin sükûnetini
temin ettikten sonra oradan ayrıl-
mıştır.

Onun memlekete büyük hizmet
lerinden birisi de eşkiyalığı tama-
men kaldırmış olmasıdır. Sürmene
ve Rize dağlarında eşkiyalık bir
meslek haline gelmişti. Halk yayla-
lara ve civar şehirlere gidemiyordu.
Cinayetler birbirini takip ediyordu.
Kadri bey bu hallere son vermiş
eşkiyaların pek çoğunu dehaletle
mecbur etmiş ve sonra affetmiştir.

Kadri beyin bu şehirdeki mü-
him icraatından birisi de bütün ka-
çakçılığının önünü almış olmasıdır.
O zamanlar bütün kaçakçıları hü-
kûmet kuvvetleriyle müsademeler
yaparlar ve bu mücadeleler bazan
günlerce devam ederdi. Kadri bey
kaçakçılara evvelâ, bu işden vaz
geçerek namuslu insanlar gibi baş-
ka bir kazanç yolunu tutmalarını
söyletir, dinlemezlerse üzerlerine
kuvvetler gönderirdi,

Arkası var

Nesib Yağmurdereli

Kanturali Trabzonda

Yazan : M. Kemal Yanbeğ

Trabzonumuzu ilgilendiren bir olay:

Tam duru hakikat olan bu olay mitoloji şekline girmiştir. Milâdi dokuzuncu asrın sonlarına doğru uyğur padişahı Gür hanla geçinmiyen oğuzlardan Selçuk kendi arzusuyla batıya göçtü. Ve şimdiki Ceyhan ırmağı kıyısında ilk olarak (cent) denilen bir malikânede yerleşti, Oğuzlarda bir söz vardır onlar derlerki birimiz ölürsek binimiz diriliriz. Bu, onların ebediyet kadar olan çokluğunu ve artımını anlatmak hesabından bugün bize bir ideal olacak kadar yüksek ve milli bir vecizedir.

İlk defa Saman oğulları devletin topraklarında yerleştiler, onların eksik olan kuvvetlerini artırdılar, Saman oğullarını cenuptan saran Gazneliler onların ellerinden bu Selçuk Türklerinin daha doğru su oğuzların oturdukları yerleri aldılar oğuzlar şimdi Gazneliler devletine tabi seyyar bir devlet halinde çok kalabalık bir askerî bütünüdü: Bir gün kendisine yardım etmek için ne kadar kuvvet vereceyeğini soran sultan Mahmut Gaznevi karşı Oğuz boşluğu işte sana kırımı

zı uçlu bir ok veriyorum bunu gönderdiğin zaman onbin suvariyle derhal yardıma koşarım, işte mavi uçlu bir ok daha... Bunu gönderdiğin vakit bir okadar daha atlı gönderirim, tirkeşinden üçüncü bir ok çıkardı bu okun uçları yeşil renkte idi, bu oku gönderdiğin zaman elli bin suvariyle orduya karışırım dedi. Çok mahir bir kumandan olan ve Hind illerini yüksek irade ve kahramanlığıyla, kılıcının kuvvetine güvenerek alan ve idare eden Mahmut Gaznevi düşündü, ve gelecekte şimdiden önü alınmazsa Gazneliler devleti için büyük bir felâket doğu racağını göz önüne alarak o sırada oğuzların en kahraman askerlerinden biri olan Aslanı Gazneye davet etti ve bir şölenden sonra onu derhal Hindistanın varılmaz, çok sarp kayalıklarının üstünde bulunan bir yere dünyalara sığmayan bu oğuz aslanını tutsak yaptı. Fakat bir sel gibi akan oğuzlar Romadan batıya doğru akın ediyorlardı. Arslanın Hint kalesincede ömrünü tükettiği zaman oğuzlar doğu Anadolu sınırlarına, Kafkasyaya çoktan gelmişlerdi. Onları Tebrizde birleşerek

şimdiki Pasinler kazasının (Yağan) köyünde Vakıflar bıraktığı ve bu Türk illerini daha o zaman dağ, taş, köy geçit işgal ederek milli damgalarını buraya vurdukları bugün bir tarihi hakikat olmuştur. Şimdiki Erzurum valiliğine bağlı Pasinler kazasında (yağan) ketancı (ekrek), (çermik), (pekecik), (çoban aptal) ve daha bir çok köyleri Tebrizde oturmakta olan Yağan paşa Özbek namında bir Türk Gürcü prenslerinden bu köyleri satın almışlar ve buraya yerleşmişler bu örenlerin içinde Yağan paşa kendi adındaki köyle bir çok köyleri (440 hicri 1045 milâdi tarihinde vakf etmiş. Demek Oğuzlar daha Malazgirt meydan muharebesi olmadan buraya gelmişler, bu vakfiye o zaman (Tebriz) mahkemesi sicillerinde yazılmış fazla tafsilat almak isteyenler rahmetli Müverrih Abdurrahman Şerif Beygun'un Erzurum tarihi namındaki eserinin 214 — 223 sayfalarına bakabilirler, Eski vakfiye defterlerinde bu vakfiyeden bahsedilirken defter: Zaviyeyi farul salikin ve zuharülarifin Yağan paşa nevrallahu merkadehu tabirini kullanıyor asıl arşivin kıymeti daha Selçuk devleti damgana sahrasında gaznelilerle harp etmeden Oğuzlar daha evvel buralara gelerek dağ, taş, her yeri tutmaya başlamışlardı.

Oğuzlardan bir kol (çebniler) şimdiki Görele, Tirebolu, Vakfikebir Kürtün civarlarını işgal ederek Gümüşaneyeye, Torula doğru ilerliyorlar ve rumlarla bu dağlık yerlerde çarpşıyorlar ve mevcudiyetlerini bildiriyorlar bu sıralarda Bay Bögrek denilen milli kahramanda Bayburt kalesini pek az kuvvetle

işgal etmiş ve Oğuz Türkleri bu havalide yerleşmişlerdi.

Yakın bir ihtimalle bu olaylar milâdi sekizinci 100 yüzyılın sonları ve dokuzuncu 100 yılın başlarında oluyordu. İstilâ ne kadar kuvvete dayanıyorsa siyaset ve tetbire de el atıyordu. Sefih Gürcü prensleri para mukabilinde ellerindeki yerleri Türklere satıyorlardı makamımızın konusunu teşkil eden (Kanturali) macarası Oğuzların Doğu Anadoluya akınları sırasında geldiği ve bu Oğuz kollarının bir çoğunun akkoyunlu aşiretlerinden olduğu anlaşılıyor.

Kanturalinin Trabzona gelişi ve kahramanlık menkibesi doğu Anadolu'da bugün bile yaşamakta olan Erzurum - Bayburt lehçesiyle yazılmış bir yazı örneği gösteriyor.

Bugün bu yazı ve ifade usullerinde lehçenin Azerbeycandan ziyade doğu Anadolu halkının dilini okşadığı ve bunlardan mühim bir kısım kelimelerin bugün Bayburt ve civar halkının gerek lehçe ve gerek dililerinde yaşadığını küçük bir incelemede bütün açıklığı ile kendisini ortaya atıyor.

Mümkün olduğu kadar Trabzonumuzu ilgilendiren bu mühim Türk mitolojisi üzerinde duralım.

Dede korkut bütün bu yazılarını Türk Hanı Bayındıran ediyor çünkü bütün destan ve hikâyelerde Hakan, Han bayındırdır. Akkoyunluların oğuzhanın bayındır kolundan olduğu meşhurdur onun için en başta (Hanın ki) diyor. Oğuznamaya eklediği bu kahramanlık men-

gıbesi Oğuznamenin bir boyu yani bir kolu diyor.

Nitekim kör oğlu hikâyelerinin parçalarına da kol derler Ayvaz kolu Hasan paşa Silistire kolu, kısır oğlu Mustafa bey kolu gibi :

O zaman ki sözlü menkıbeler bütün dede korkuta isnat ediliyor nitekim kitabın başında bu dede korkutun Oğuz bey erinden bayut koluna mensup olduğu ve Türklerin kendisine içel denildiği ve erenlerden saydığı söyleniyor. Hep bu yan tarihimiz yani masal şekline girmiş kahramanlık destanları dede korkut anzından söyleniyor onun Hanım heyden sanra :

Kanlı koca oğlu kanturali boyunu beyan eder

Oğuz zamanında kanlı koca derler bir gürbüz er var, bunun yetmişmiş bir calasun oğlu vardı adı na kanturali derlerdi kanlı koca (arkadaşlarına bir mecliste şöyle söyledi kitap dört beş sözle ifade ettiğimiz bu sözü kanlı koca eder diyor.

Arkadaşlar (kitap yarenler) atam öldü ben kaldım yerini yurdunu tuttum yarınki gün öldüğümde oğlum kalacak, (kitap kala) diyor, bundan yekeği (iyisi) yohturki (Yokturki doğu anadolu şivesi) gözümlüm görürken oğul gel ben seni evereyim dedi.

Oğlan (kitap eder diyor) baba cün beni evereyim dersun bana layık kız nice olur (Ve cevabını yine kendi verir. Baba ben yerimden

durmadan ol durmuş ol, ben kara koç atıma binmeden ol binmiş ola ben kanlı kâfir iline varmadan ol varmış bana baş ketürmüş ola dedi.

Kanlı koca : Oğul sen kız istemişsin bir calasun er istermişsin onun arkasından yiyesen, içe en, hoş geçinesen .

Kanturalı: Evet canım baba ele isterim, varasın bir cici bici Türkmen kızını alasan, bakışından sarhoş olan, üzerine düşen karnı yırtıla, (Kitapta everine beli diyor bugün Erzurum, Bayburt köylerinde bu söz yerine vardır.

(Pes sözü terkedilmiştir) Türkmen kızları çok güzel olurlar Hiyve seyahat namesi adıyla gör düğüm eserde bunlar o kadar güzel olurlarmışki bakışlarından değme erkeğin karşılarında kendini tutamıyarak bayıldığını asıl seyahatı yapan Amerikalı alim söylüyor.

Gerek hiyve ve gerek onun cenubunda bulunan ve şimdiki Afganistanın şimalini teşkil eden (Taharistan) güzelleriyle meşhurdur, divani lügat Türkde Kâşgırlı büyük âlim Mahmut böyle güzelleriyle bir kaç Türk şehrini ta 1071 milâdi tarihinde yazdığı meşhur eserinde bildirmektedir, meselâ bunlardan birisi Humar gözlerinin baygın bakışı ile şöhret almış, bugün dilimizde bu söz yaşayıp gitmektedir.

Erzurum halk şarkılarında (Humar gözlüm niçin benden kaçarsın) başlığı ile başlayan şarkı meşhurdur.

11-Calasun bu söz bugün metruktur.

Kanlı koca: Oğuz kız görmek senden, mal, rızık vermek benden :

Bu sözü duyan Kanturali yerinden kalktı kırk yiğidini yanına aldı, iç Oğuzu gezdi dolaştı kız bulamadı, geri döndü evlerine geldi.

Kanturalı yerinden durdu deniyor, kalktı yerine durmak o zaman bir tabir imiş, bugün bu sözün kullanılmadığı anlaşıyor. (kayttı) sözü bugün metruktur, yalnız Azarbaycan şivesile bugün bile söylenildiği görülmektedir.

Kanturali : Yıkılsın Oğuz illeri bana yarar kız bulamadın baba !

Yıkılsın sözü de bugün halk şairlerimizde ya doğrudan doğruya yahut başka bir anlam ile kullanılmaktadır. Bayburt kalesinin 500 yıllık bir şarkısında görüyoruz.

Bayburdun incir yolunda yolunda
Bir Elma buldum dalında dalında
Elma kaldı hayalimde halımda
Şen ol Bayburt şen ol sende ne kaldı

Yıkıl Bayburt yıkıl sende ne kaldı

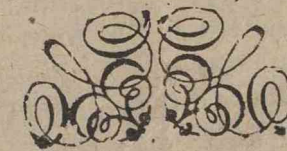
Meşhur Egin şarkılarında bu söz anlamı yoluyla değişmiş :

Egin harap olmuş yolcu gitmiyor
Sonra Erzurum şarkılarında oldu
duğu gibi veyahut başka bir tabirle
bu söz yaşamaktadır.

Şair Celâli Bayburttan bahsettiği bir şiirinde sefil sözü yerine çöl sözünü kullanıyor.

Arkası var

Kız Ortaokul Müdürü
M. Kemal Yanbeğ



TRABZON BÜYÜKLERİ

Yazan: Reşit Tarakcıoğlu

Miralay Nuri Bey

Harp akademisinde uzun yıllar Tabiiye öğretmenliği ederek ordu muza değerli kurmaylar yetiştirmiş bilgin bir askerdir. Atatürk ve arkadaşlarına talebelik zamanlarında (Gerilla — isyan) mevzuunu izah eden, bu isyanı İzmit mintakasından çıkmış bir isyan farzederek mesele tertip edip anlatan o idi. İstipdat idaresinin en azgın bir

devresinde genç kurmaylara bu yolda fikir aşılayacak kadar uyanık, vatansever idi. Miralay Nuri Bey, cesur, zeki bir zattı. Balkan harbinde Gelibolu kumandanlığında bulunmuş, Büyük harpten üç ay önce birinci kolordu kumandanı iken 1913 de İstanbul — Galata köprüsü üstünde bir tramvay kazası neticesinde ölmüştür.

Ali Naki Efendi

Şair ve âlim idi. 1820 de Trabzonda doğmuştur. 1913 de Trabzonda ölmüştür. 1892 de Mısır Hıdivi olan ve 1914 yılına kadar Hıdivlik eden Abbas Hilmi paşaya öğretmenlik yapmıştır. Abbas Hilmi paşaya Türklük muhabbetini aşılamış olan Ali Naki merhum idi.

1876 da ilk Türk millet vekilleri meclisine Trabzondan üye seçilmişti. 1908 de dahi ikinci meşrutiyet meclisine yine Trabzondan üye seçilmişti. O zaman en yaşlı üye ol-

duğundan (88 yaşında) meclisi o açmıştı. Trabzonda ilk defa olarak yeni usul okulu o kurmuştur. İstanbul Darüşşafaka okulunun ilk kuruluşunda Ali Naki efendinin çok hizmeti olmuştur.

Zengin olan kütüphanesi Trabzon milli müdafaa cemiyetine, oğlu merhum Ziya bey tarafından verilmişti. Bugün o kütüphane Trabzon Halkevindedir.

Reşit Tarakcıoğlu

DİL ve TARİH

“TRABZON” ADI ÜZERİNE BİR ARAŞDIRMA

Haliloğlu

Araştıran: Hakkı Tuncay

I - Has isimler ve toponomi

«Has isimlerde mânâ murad olunmaz!» şeklinde hatırimızda kalan bir sözün aksine olarak insanlar ötedenberi en çok has isimler üzerinde duragelmışlerdir. Okadar ki, zamanımızda bu işle uğraşan ilim kolları bile doğmuştur. Gerçekden, has isimleri geniş ölçüde araştıran bilgi koluna «onomastique» denildiği gibi, yalnız insan isimleriyle uğraşan kola «Anthroponimia», yer isimleriyle uğraşan kola da «Toponimia» denmektedir. Kelimeleri birer insan ferdi ve dilleri birer insan cemiyeti gibi, yani biyolojik ve sosyolojik hayat sahibi varlıklar olarak tanıyınca bu ehemmiyet daha iyi kavranılmış olur. Bir ilim adamı, «Kelimelerin tarihini yapmak elde olsa insanlık târihi daha doğru yazılırdı» diyerek bu gerçeği geniş ölçüde belirtmişdir. Bunu haklı bulmak lâzımdır, çünkü has isimler insan iç benliğinin birer öz damgasıdır.

«Has isimler, kültür izleri ve kazıtların ifâdesi gibi bize târihin ardındaki ve içindeki ataların seslerini, sözlerini ve adlarını tekrarlar-

yan ölmezliklerdir.» (1)

Biz burada, konumuzun gereği, «Toponomi»yi ilgilendiren bir araştırmaya gireceğiz.

Toponomi (milletlerarası imlâ ile toponymie), «Yerleri isimleri vasıtasıyla târif ve tavsif etmek ilmidir. Yer isimlerini herhangi bir tesâdüfün doğurduğu sözlerden, kelimelerden olma sanmayınız. Onların zamanla değişmiş morfolojileri içinde asırların çeşidli hayatından izler ve izerler okumak kaabil olduğu için filozoflar hâdiseyi konuşmak kadar yer isimlerini söyletmeğe de ehemmiyet verirler.» (2)

«Has isimlerin çoğu mâziye âidirdir. Bizden evvelkiler lisanlarındaki dinamizmi o devir hayatından birer katra gibi yeryüzüne serpib gittiler. Biz o kelimelerde onların etnik husûsiyetini ve iç varlıklarının psikolojik ve sosyolojik fonksiyonunu mütâlâa edebiliyoruz.» (3)

Herhangi Toponomik tahlil için

(1) Bak.: H. Reşit Tankut, Toponomik tedkikler, 7.s. 1936 İstanbul Devlet Basımevi

(2) Bak.: Aynı eser, 3. s.

(3) Bak.: Aynı eser, 105. s.

önceden bâzı şeyler bilmek zorundayız :

1 — İsmi mürrekkebi veya basit olduğu

2 — Hangi devir morfolojisine âid olduğu

3 — Etimolojik şeklinin ne olduğu.

Ayrıca, has ismin gösterdiği yerin :

a) Coğrafya ve topoğrafya bakımından durumu

b) İklim şartları. Bilinmelidir.

«Has isim aynı zamanda neresinde, hangi zamanlarda söylenmiş ve anılmıştı? Bugün nerelerde ve ne şekillerde söylenmektedir? Bunu bilmek tahlili kolaylaştırır.

Bunlardan bir kaçının bulunması ve bilinmesi de kâfidir.» (4)

Her şeyden evvel çok yer adı bileceğiz. Yer adı deyince yalnız şehir ve köy adlarını düşünmemeliyiz : Dağ, tepe, bel, dere, ırmak, göl, deniz ve bunlara benzer tanınmış yer isimleri de bu çerçeveye girer.

II. — «Trabzon,, adı hakkında yazılanlar

Şimdi biz, ele geçirebildiğimiz tarih eserlerinde «Trabzon» adından ne şekilde bahsedilmiş olduğunu göstererek kendi düşüncemizi bunlardan sonraya bırakacağız.

1) Trabzon hakkında en eski bilgiyi ünlü Yunan tarihçisi Ksenophon'un 10000 lerin dönüşünü anlatan «Anabasis» isimli eserinde buluyoruz.

Ksenophon, askerlerin dağı (Zigana) tırmandıktan sonra deli bal yiyip hastalandıklarını ve ertesi

gün aynı saatte iyileşdiklerini yazdıktan sonra «Trabzon'a Varış» anlatıyor :

«Bundan sonra, iki günde yedi parasang yol giderek Trapezus civarında denize vardılar. Burası Sinope'nin kolonisi olan Hellen şehriydi. Pontas Eukseisos kenarında ve Kolhlar memleketinde kurulmuşdu. Hellen'ler burada Kolhların köylerinde otuz gün istirahat ettiler. Ve buradan Kolhların memleketini yağmaladılar. Trapezus'lular onlara satılık yiyecek arz etdiler. Onları şehre aldılar. Ve sığır, un ve şarab gibi hediyeler verdiler. Komşularla, bilhassa ovada oturan Kolhlarla da dostluk akdetmeleri için tavassudda bulundular. Bunlardan da dostluk hediyesi olarak sığırlar geldi.» (5)

(Tanınmış Fransız tarihçisi Charles Texier'in R. P. Pullant ile birlikte 1864 de yazdıkları «Architecture Byzantine» adlı mühim eserde Trabzon kıyılarının Milâddan önce IV. asırdan bir çok asırlar evvel Orta Asyanın her tarafından gelmiş olan bir çok kavimler tarafından ele geçirildiğini bildirdikten sonra Ksenophon'un sözleri hakkında şöyle diyor : «Greklerce, bütün târihi vak'aları kendi ırklarına atf ve isnad için, kendilerine muhâlif bütün kavimleri hiçe saymak hemen hemen daimî bir itiyattır. Bunun için Ksenophon'un, Sinoblu kolonilerin Trabzonda ticarethaneler tesisinden evvel, bu şehrin mevcudiyetini bilmez gibi görün-

(5) Bak. : Ksenophon, Anabasis, Hayrullah Örs ter. dördüncü kitab 195. s. İstanbul 1944. Maarif Mat.

(6) Bak. : V. B. Cinemre, «İnan,, mecmuası, eski seri, 2. sayı. Eski Trabzona dair.

(7) Aşık Mehmed hakkında Bak. : Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı müellifleri III. c. , 94. s.

(8) Bak. : Halil Edhem, Trabzonda Osmanlı kitâbeleri, Tarih-i Osmânî Encümeni mec. cüz, 48, 1334 (1918).

(9) Bak. : Evliya Çelebi (Mehmed Zillî İbn-i Derviş) ; Evliya Çelebi Sayahatnamesi, II. c. , 81 82. s. Dersâdet «İkdam,, mat. 1314 (1898) .

(4) Bak. : Aynı eser 5. 6. s. lar

mesine hayret olunmamalıdır.» (6)

Bu noktayı hatırimızda tutarak araştırmamıza devam edelim :

2) Trabzonlu Aşık Mehmed (Aşık Mehmed bin Hafız Ömer er-Rûmî) adlı bir târihçi, 1006 H. (1597 M.) târihinde tamamlanan (Menâzirü'lavâlim)—inde Trabzon isminden aşağıdaki satırlarla bahsediyor :

«Trabzon, feth-i tâ («tı» harfi) ve râ-ı mühmeleteyn ve elf ü bâ-ı muvahhide ve zâ-ı muacceme ve vâv-ı âkine ve âharı n n iledir. Râkımülhurûf kavli üzre bâd' er râ-ı mühmele bilâ elif «Trabzon» dur ki fi zamâninâ menâşir ve hu cecde bu resm üzredir. Ve ulemâ-ı Rûm imlâsı dahi bunun üzerine dir...» (7)

(Rahmetli Halil Edhem Bey, bu eser için, «Galata Mevlevihânesi kütübhânesinde yazma, Nu. 616, c. 2, varak 371» kaydını veriyor.) (8)

3) 17 nci asırda pek çok yer gezmiş, bu arada Trabzon'a da uğrayıp gördüklerini, bildiklerini yazmış olan Evliyâ Çelebi'nin dediklerini, görelim : Rahmetli seyyâhımız Trabzon hakkındaki yazılarına şu uzun başlığı koymuştur :

«Evsaf-ı şehri-i azîm ve kal'a-i mâmûr u kadîm vilâyet-i Lezgi

yâni belde-i Tarab efzbn hemâ hailâh min âfât-üd-dehr üd denî» Ve sonra şu satırlar :

«İlk bânisi İskender i kebîr asrında bir kral imiş. Sonra Azerbaycan hâkimi Sultan (Uzun Hasan) bu şehri Cenevizlerden alub ismine (Tarabzen) dediler. Çünkü o zaman hâkimi bir ehl-i zevk avret idi...»

«... Ebülfeth derya misal askerle berren ve bahren Trabzonu kuşadub (865) tarihinde ve yetmiş gün muhasaradan sonra Rumların elinden aldı. Ab u havâsının letâfetinden hazzederek ismine (Trab efzun) dedi. Hakka ki iş ü işref yeridir. Bir ismi de (Şehr-i Batum-u zir) dir. Bir ismi (Şhr-i Lezgi) dir. Bâzılar (Trab efsun) derler. Amma avâm (Trabuzan) derler.» (9)

4) Bundan sonra, 1294 Hicrî (1877 M.) tarihinde rahmetli Şâkir Şevket tarafından yazılan «Trabzon târihi,, isimli eserde aşağıdaki satırları okuyoruz :

«Buraya Trabzon nâmı verilmesinin sebebi «Bunda iki rivayet vardır : Birincisi Yafes evlâdından Yafes nâmında birisi Trabzonda mukaddemâ sofra şeklinde bir küçük kale binâ etmiş ve şimdiki kale yâni zamanımızın âlat-ı harbiye since asla yaramayacağı cihetle kal ve hedmi irâde-i aliye iktizâsından bulunan o kocaman divarlar, o büyük hisarlar sonradan yapılmış ve eski kalenin sofraya ben-

16

17

zemesi cihetle memlekete Trabzon denilmiştir ;

İkincisi, Trabzona intikal eden famillalar çünkü her türlü keşfiyat ve tahkikat ile istihsal i vesâil i mâmûriyet - i memlekete gayret etmekde oldukları sırada Trabzonda sofra şeklinde bir çok büyük taşlar gördüklerinden ve Yunan lisânınca sofra ya Trabeza denilmekde olduğundan (Trabzan) nâmı verilmiştir. Bana kalırsa en sahihi budur. Zîra Trabzon kalesinin öyle ikinci defa yapılmış bir sûretde olmasıyle beraber hev'et - i hâz'rasının sofraya asla müşabebet ve münasebeti bulunmavub. fakat Trabzon sâhilinde sofra gibi düz ve müdevver pek çok taşlar vardır. Hatâ bunlara şimdi harmanlıkaya tâbir olunur...» (10)

Târihcimiz, avrîca, «Tuhaf» başlığı altında şu fıkrayı da nakletmektedir :

«Efvâh nâsda diğer bir rivâyet de vardır ki gûya Trabzona evâilde (Hursid âbad) denilmekde olduğu halde muahharan meşhur (Koroğlu) gibi bir kahraman gelerek şecâatinin derecesini halka bildirmek için sikkenin tuğrâsını parmağıyle mahvetmiş idüğünden ken düşüne (Turabozan) denildiği cihetle memleketin adı öyle kaldı ve git git Trabzon denildi. Velez sülüm, bir vakit Acemin Lazistana istilediği sırada onlar beyninde Trabzona öyle bir ad takılmış olsun. Biz Trabzon nâmı ile burayı fethet-

dik. Hele (Turabozan) tîbirinde Trabzonun mânâsı aranıldığı sırada ukalâdan birinin hatırına gelen bir meseldir ki ancak böyle yakışdırılabilir. Şununla beraber Trabzon (Tarab efzun) dan muhaffefdir de deniliyor. Bu da Acemlerin idâresi zamanlarından kalmış bir nâm olmalıdır.» (11)

Yine isimle ilgili olan aşağıki satırlar da aynı eserden alınmıştır :
«Acemler ibtidâ Trabzonu istilâ etdiklerinde işbu Poztepeye nüzûl ederek güneş oraları ve daha aşağıda denizin yüzünü nûra garketmiş olduğunu görünce Trabzona (Hursid âbad) denildiği...» (12)

«Trabzon» şehri ismi ile ilgili olduğu için yine Şâkir Şevket Efen-dinin yazdığı şu satırları da okuyalım:

Fezleke i ahvâl - i Trabzon
«Trabzon kasabası bundan iki bin altı yüz yirmi altı sene evvel Sinob sancağını imar eden Yunanlılar tarafından binâ ve te'sis edilerek bazı rivâyete göre evvelâ bunlar cânibden şimdi Kule mahallesi denilen yerde kale şeklinde kireçsiz taşdan bir kaç kule yapıdırılıp sonraları bu havâlide Put - perest hükûmeti tevessû etdikce ve meşhur (Mitirdad) Karadeniz haritasını bü-yütmek efkârında bulundukca kale'nin duvarları ve o sırada (Moloz) tarafında bir de liman yapıdırılarak Milâdın üçüncü asırlarında tuzlu çeşme mahallesine gelen hristiyan papazının ve İstanbula gidüb hristiyan olan kralın sâika - i gayretiyle

Trabzonun ahâlî - i kadîmesi hristiyanlığı kabul eyledi .

O kal'anın vey hud ve bâzı düz ve müdevyer taşların trabezeye ben-zemesi cihetle buraya z'ten Trabzon nâmı verilmişken muahharen Acemlerin istilasında bir aralık (Hursid - âbad) dahi denilerek işte hristiyan hükûmeti istiklâliyet i sâbika ve temamiyet - i mülkiyesini bu suretle istihsal etmesine mebnî yine Trabzon nâmı ile...» (13)

5) Şemseddin Sâmi, «Kaamûs - ul - Âlâm» isimli ünlü eserinde Trabzon isminden şöylece bahsediyor :

«Trabzon (Trébizonde)... Trabzon şehri pek eski olup, Troi muhârebe - i meşhûresi zamanında dahi meycud bulunmuş olduğu maznundur. Bâdehû Sinob'a gelmiş olan Yunan muhâcirlerinin bir kısmı dahi bu şehre intikal ederek «mustatilüş şekil» m'nâsiyle şehre (Trabezüs) ismini vermişlerdi. Sonra Pont hükûmdarlarının taht i tabiiyetine girib...» (14)

«... İskenderden sonra zuhûr'u Tavâit - i Mülûk sırasında İraniyül'a sıl bir küçük devlet dahi Trabzon cihetinde teessüs etmiş; ve o vakit bu hıtta (Pont) yahud (Pontüs) nâmını almış idi.» (15)

6) Üzerinde 1321 sene i kameriye (1903) târihi taşıyan «Trabzon Salnâmesi» nde verilen târih bilgisi arasında şu satırlar okunmaktadır :
«Beşinci asr - ı Milâdide İstafanos Vizantiyos nam muharrir tara-

findan yazılan coğrafya lûgatinde ve Trabzon kelimesinde, «Trabzonun Sinob hükûmeti tarafından te'sis olunub «İzinis» ismiyle de yâdedildiği ve anda gayet güzel ve râyi halı bal hâsıl olup ekleden hastaların şifâyâb olduğu» yazılı ise de Karadeniz sâhilindeki şu Trabzon şehri yine Trabzon ahâlisinden Likaon nâm kimsenin Yunanistanda vâki Arkadya kıt'asında te'sis eylediği diğer bir Trabzon şehriyle karışıyor. Zîra müverrih - i meşhur Herodot'un «Emyanda nâm zatın Arkadyada vâki Trabzon şehrinden ve Dafani nâm zatın Pao şehrine tâbi İzinis ahâlisinden olduğunu» mutazammın olan fıkrası diğer Trabzon'un Arkadyada vâki işbu Pao şehrine tabi İzinis kasabasına yakın bir mahal olduğuna delâlet eder. Binâenaleyh İzinis şehrinin Arkadyada vâki Trabzona yakın bir şehir olduğu cihetle Karadenizdeki Trabzondan başka olması lazım geleceği ve Trabzonun bu nâmala yadedilmesi nâbe mahal bulunduğu istidlâl olunuyor. İşbu iki Trabzondan başka Bahr - i Ahmerde dahi Trabzon ismiyle yâdolunur bir şehir olduğunu yine bu muharrir beyan ediyor .

Karadenizdeki Trabzonun Sinob hükûmeti tarafından binâ olunmuş bir şehir olduğuna kanaat hâsıl olduğundan sonra târih - i te'sisini ara-mak iktizâ eder. Omiros'un katalogunda Karyada Militos ve Paflagon yada sâir bilâdın isimleri tadâd edildiği halde ne Sinob ve ne de anın müstâmeresi addolunan Trabzon nâmına tesâdüf olunmuyor. Binâenaleyh Sinob ile Erdu (Ordu) ve Trabzon kasabalarının Turova muharebesinden ve işbu katalogun tanzîminden sonra Herodot ile Kseno-

(10) Bak. : Trabzonlu Şâkir Şevket ; Trabzon Târihi, cildievvel, 13. s. 1294 (1877)

(11) Bak. : Aynı eser, 11 - 15 s.

(12) Bak. : Aynı eser, 125. s.

(13) Bak. : Aynı eser, 136. s.

(14) Bak. : Şemseddin Sâmi ; Kaamûs - ul - Âlâm, 4. c. , 3005. s. İstanbul (Mihran) mat. 1311 (1895).

(15) Aynı eser, 3008. s.

phon'un asrından biraz evvel yâni Milâd - i hazret - i İsadın yedi yüz elli altı sene mukaddem binâ edildiği tedkikat—ı târihiyeden müstebân oluyor. Sebeb - i tesmiyesine gelince: Memleketin etrafındaki tepeler dört köşe masa şeklini irâe etmesiyle şehre verilen ismin bu mânâyâ olan trapezadan me'huz olduğu Trabzonun Fâtih Sultan Mehmed Han hazretleri tarafından fethinden biraz evvel Trabzonda yaşamış olan İyovanis Vizantiye'nin (Engumiyon) nâm eserinde mezkûrdur. Hakikaten Trabzon kelimesinin trapezadan me'huz olduğu az mülâhaza ile istidlâl olunur. Bundan başka Milâd - dan dört yüz sene evvel Trabzonda darbolunmuş sikkelerin bir tarafı başı açık bir genc kimsenin resmini ve diğer üzerinde üzüm ve altında TPA hurûfatı olduğu halde bir trapeza resmini hâvidir. » (16)

7) Hammer, Tournefort'dan naklederek Trabzon adından şu şekilde bahsediyor :

«Trabzon'un en eski zamanlarda ismi, sofra yâhud murabbâ demek olan Trapezüsdür ki—bir dağ yokuşu üzerinde vâkî kal'ayı elyevm ihâta etmekte olan—sûrunun şeklinden dolayı bu sûretle tesmiye edilmiş olması melhuzdur. » (17)

8) Yukarıda da adını andığımız Charles Texier gördüklerini yazdığı «Description de l'Asie Mineure

1862. » isimli eserinde Trabzon'dan şöyle bahsediyor :

«Trabzondan bahseden bütün müelliflerin tekrar ettikleri üzere bu şehrin, masa mânâsına gelen «Trapezüs» ismini almasına sebep sûr divarları hey'et-i mecmûasının dört köşe bir şekilde olmasındandır. Fakat edvâr—ı atıkadan tâ Bizans imparatorluğunun sonlarına kadar bu kal'a divarları büyük mikyasta tâdilâta uğramıştır. . . »

«Şimdiki sûrlar en eski temellerin üzerine yapılmış olmakla beraber umûmen Bizans usûlünü irâe eder. » (18)

9) Halil Edhem Bey, adı geçen makalesinde kaleler hakkında bilgi verirken : «Güya yukarı hisarın şekli umûmisi bir mustatîle yâhud bir masaya müşâbih olduğundan bu mânâyı ifade edib Türkcede dahi müstâmel olan (Trapeze) kelimesinden şehre (Trapezus) nâmı verilmiş olduğunu kitablara yekdiğerinden iktibâsen tekrar etmektedirler. » dedikten sonra şu hâşiyeyi veriyor :

«Şehr—i mezkûre elyevm Türklerin Trabzon, Ermenilerin Drabizon, İtalyanların Trapezonda, Menâzirü'l'avâlim «Trabzonun kadimde ismi Trabzonde idi» diyor. Fransızların Trébizonde demeleri bu esâsa mebnidir. Evliya Celebi seyâhatnamesinde (c. 2. s. 81) Tarab—zen, Tarab—efzûm, Tarab—efsûn gibi tâbirleri söylemesi hayâlâtdan başka bir şey

değildir. » (19)

10) Fransızca «La grande Encyclopedie» nin 31. c. 335 s. sinda ve M. N. Bouillet'in «Dictionnaire d'histoire et de geographie» isimli eserinin 1950 s. sinda da Trébizonde maddelerinde Trabzondan bahsedilirken masa hikâyesi tekrarlanmaktadır.

11) Hayat Ansiklopedisinde A. S. rumuzu ile yazılan yazıda Trabzon hakkında kısa coğrafya bilgisinden sonra : «Trabzon eski kasabalarımızdandır. Adı, Şarkî Karadeniz kıyılarında denize doğru çıkıntılar yaparak uzanan tabla biçimindeki volkanî çıkıntılara verilen trapezos kelimesinden alınmıştır. » denilmektedir. (20)

12) İsmâil Habib, «Yurddan yazılar» adlı eserinde Trabzondan bahsederken ismini şöyle anlatır :

«Şarl Teksiye'ye göre «on binlerin ricatı» ni yapan meşhur Xenophon kurtarabildiği 8500 silâhşorla Trabzona girdiği vakit kaleye bakmış, kale masaya benzeyor, ve onların dilinde masaya trapezos denmektedir, o da şehre bu ismi vermiş. Bizim Evliya Çelebiye göre de Fâtih burayı alınca havasının letâfetinden hoşlanarak «Tarab—Efsûn» diyor, ve Evliyamız bunu haklı göstermek için ilâve eder :

Hakka ki tam iş ü işret yeridir!., (Bundan sonra, Şakir Şevket'in tuğra hikâyesi nakledilmekte ve

şöyle denmektedir : «görülüyor ya Trabzona isim takmakda «rivâyet muhtelif », amma «herkesin maksûdu bir », değil; herkes nâlini kendi tarafına yontmakdadır !. » (21)

Buraya kadar; elde edebildiğimiz muhtelif kaynaklardan «Trabzon», adı hakkındaki kayıtları naklettik. Gelecek yazımızda kuvvedli dil ve târih izlerinden yürüyerek araştırmamıza devam edecek ve kendi düşüncelerimizi ileri süreceğiz.

Trabzon târih ve coğrafyası ile uğraşacaklara yardımcı olur düşüncesiyle Halil Edhem Beyde gördüğümüz bibliyografyayı da burada sunuyoruz :

- 1 — Tursun Bey; târih-i Ebülfeth târih-i Osmanî mec.
- 2 — Kritoyolos; târih-i Mehmed han-ı sâni, mütercimi Karolidi yine orada 144 S.
- 3 — Âşık Paşa zâde târihi
- 4 — Tâcüttevârih
- 5 — Künhül ahbar
- 6 — Kâtib Çelebi; Cihannüma 425. S.
- 7 — «Tuhfetülkibâr fi esfârilbihar», 6. S.
- 8 — (Hammer'in adı geçen târihi)
- 9 — Tournefort, Voyage au Levant (1718), II. 99
- 10 — Fallmerayer, Geschichte des Kaisertums von Trapezunt (1827)
- 11 — «Fragmente aus dem Ori-

(16) Bak. : Trabzon Salnâmesi 1321 sene - i kameriye, 131 - 132. s.

(17) Bak. : Hammer, Devlet-i Osmâniye târihi, Mehmed Atâ ter. III. c. 61-62-63 s., İstanbul 1329 (1913)

(18) Bak. : Charles Texier; «Küçük Asya», 3. c., 118. s. A I Suad ter., İstanbul — Matbaa-i Âmire, 1329 (1913).

(19) Bak. : Tarih-i Osmanî Encümeni mec., adı geçen cüz'.

(20) Bak. : Bir hey'et, Hayat Ansiklopedisi, 9. c., 4244. s. Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi

(21) Bak. : İsmâil Habib Sevük; Yurddan Yazılar, 230. s. Cumhuriyet mat., İstanbul 1943.

ent, ikinci tabı (1877) p. 26 - 129
12 - Peaffenhofen, Essai sur
les aspres Commenenats de Trebi
sonde (1847)

13 - Ritter, Klein Asien (1858)
I, p. 852 - 898

14 - Texier, Description de
L' Armenie (1842) I.

15 - "Asie Mineure (Univers
Pittoresque 1862) p. 594

16 - Hamilton, Researches in
Asia Minor (1842) I. 161; 244

17 - Cuinet, Turquie d' Asie
(1892) I. p. 1

18 - Millet, Les monasteres et
les églises de Trébizonde (Bull. Cor

resp. Hellen. T. XI, 1893) p. 419
19 - Lynch, Armenia (1901) I.
p. 8

20 - Cumont, Studia Pontica
(1906) p. 363 (22)

(22) Bak. : Halil Edhem, Tra-
zonda Osmanlı kitâbeleri Târihi i
Osmânî Encümeni mec. cüz : 48
1. Şubat 1334 (1918)

Halk içinden fıkralar

Bir Kan Dâvası Hikâyesi

Yazan : Abdullah Günel

Ceza kanununun maddeleri ne
olursa olsun kana kanla karşı koy-
mak, bu bölgenin eski ve yakın za-
manlara kadar süre gelmiş kötü
bir geleneği idi. Yerlerinin biçimi
ve halkının karakteri bakımından
birbirine benzerlik gösteren başka
memleketlerde de bu geleneğe ras-
lanır. (Meselâ Arnavutlukta) Kanuna
göre, tasarlayıp adam öldürenin ce-
zası çoğunluk ölüm ise de, öldürü-
lenin soyu söpü, bu cezayı kanun
yolu ile yerine getirtmeğe ne bula-
şır, ne de aklından geçirir. Bir gün
çalımına getirip o cezayı şahsen ver-
mek, pek tabii ve hatta geleneğe bağlı
olanlar arasında da beğenilir bir iş
sayılırdı.

Soyunda öldürenle öldürülmüş bu-
lunanların, kanlı geçmişi unutmala-
rı ve birbirlerini rahat bırakmaları,
görülür şey değildi. Fakat şu hikâ-
ye, kin ve kan bağışlamasının ne
gibi hallerde mümkün olacağını ve
dolayısıyla Karadeniz köy çocukla-
rının içlerinde ne asil cevherlerin
saklı bulunduğunu, erliğe, yüksek
ruhluluğa ne büyük değer verildi-
ğini anlatmak itibarıyla çok tipik
bir örnektir :

... Köyden Hüseyin oğlu Te-

mel, yeni evlidir; gençliğinin, gü-
veyliğinin ilk zevklerini tatmakta-
dır. Hayatının bu tatlı demlerinde,
evinde gaflet içinde bulunurken,
onu vurup kanını akıtmak; hasmı,
Dursun Ali için en uygun fırsattır..

Temel'in evinin hamamcığı,
evin bir yanında bir çıkma halinde
ve haraptır. Alçak olan bu yapının
saçağı aralığından tabancayı sıkıp
hasmın beynine boşaltmak işten
bile değil. Buradan gelecek tehlike-
yi hesap etmemiş bulunan Temel,
sabah erkenden yıkanmak üzere
her kaygıdan uzak, hamamcığa gi-
riyor. Kalbi, bir takım sezintilerden
ve bir öndüyudan, yaprak gibi tit-
reyen genç karıcığı, Temel'in bura-
da yıkanmasının büyük bir ihtiyat-
sızlık olacağını, hasmının, kendisini
öldürmek için dışarda pusu kurma-
sının muhtemel bulunduğunu, bura-
da yıkanmaktan vazgeçmesini di-
renle söyler ve rica eder. Temel'in,
karısına cevabı şudur : (Benim has-
mım erkek adamdır; bir gecelik
güveyiyi, bir kahpe gibi yıkık duvar
deliklerinden kurşun atarak arkas-
ından vurmağa tenezzül etmez..)

Durum, genç gelinin tahmin et-
tiği şekildedir, Dursun Ali, elinde

tabancası, divarın arkasında haki-
katen beklemekte olduğu gibi, karı
koca arasında geçen bu konuşma-
nın da hepsini duymuştu..

Hayali uzak ve kanlı bir geç-
mişde, parmağı tabanca tetiğinde
olan Dursun Ali bir an için, erkek-
liğinden ve içinden kabaran duygu-
dan utanmaktan kendini alıkoya-
mamıştır. Öldürmek istediği ada-
mın, kendi hakkında bu kadar öğü-
nülür düşünceler taşıması, Dursun
Alinin bütün kara düşüncelerini
altüst ediyor.

Tabancasını kılıfına yerleştirdik-
ten sonra evin kapısını çalarak,
Temeli kapıya çağırıyor; ve (Seni
öldürmek için taşıdığım şu taban-
cayı al. Benim, kanlı ve kötü ta-
sarlarım karşı, karınla konuştuğuk-
larını dinledim. Bana, alçakça ha-
reket yakıştıramıyan, bana erkek-
lik şerefi veren bir hasma bunu
kullanmam. Gel de boynuna bir
kardeş gibi sarılayım...)

Şu yeşil dağların hırçın çocuk-
ları, yeni gelinin önünde, göz yaş-
ları arasında birbirine sarıldılar...

Abdullah Günel

Anama Mersiye (*)

Ey felek aheste devret dönme artık dur yeter
Bak düşün de bir hesap et kim neler ettin neler
İhtiraz et ızdırabından dili viranemin
Âlemi manami yıktın bir cihan ettin heder
Bir azim volkana dön-müş öyle yanmıştır içim
Nari beyzai sinem bir kürreyi nev halkeder
Ya ahımdan bir şerpare ederse ger huruç
Kehkeşani can olur kim lâhuta eyler sefer
Kâinatı bir hübab içre nigâh etsem nola
Kim gariki seyli eşkimdir umumen bahru ber
Masivayı inletir feryadu efganım benim
Ebri ahım püredir nuh asümanı serteser
Hiçkırıkla mahitabı tire tebdil eylerim
Kim ışık almaz olur ol anda uhrşitten kamer
Ey ecel hiç korkmadın mı inkisarımdan benim
Hişmı tab'ı serkeşimden âlem eylerken hazer
Annemi aldın elimden şöylece gittin bugün
Merkezi hâke dalıp da ben seni bulmam meğer
"Ah felek,, dedi bütün ömrünce rahat etmedi
Her fazilet her meziyet anda bulmuşken makar
Âlemi kutsiyyete mahsus bir sima idi
Hiç kimesne görmemişti zerrecik anda zarar
Daima hamit ve hep şakir idi Tanrısına
Pek hakir şeyden sayılırdı yanında simü zer
Masivadan sıyrılıp ermişti sırrı vahdete
Kaydı dünyadan müberra kalbi safi pürgüher
Yüreğim büryan olup içimde kanlar çağlasın
Ruyi zerdimden revan olsun demadem eşki ter
Zevki işret buyi ünsiyet haram olsun bana
Gözlerim hiçbir nig'ri görmesin tutsun keder
Sen ki gittin bu deni dünyayı artık neylerim
Heft iklim nüh felek baştanbaşa ram olsa ger
Gök yere inse önümde secde etse ahtera
İstemem hiçbir teselli dinlemem hiçbir haber
İstirabın şiddetinden tende takat kalmadı
Ah elhicran, elfirak elhasreta eynelmefer .

(S. Bilge)

(*) Trabzon Halkevi İnan için
benden yazı istedi. Günlük ödevle-
rim arasında ciddi bir mevzu ile
meşgul olmama maddeten imkân

yoktu. Annemin ölüm haberini alın-
ca bir müddet kendi derunî âlemi-
me kapandım. Hece ve aruzla bir
takım söz kırıntıları elimde yığıldı.

Bunlardan çoğu annemin hususi hayatına ve ailemizin hikâyesine münhasırdı. Onları bir tarafa bırakarak ızdırabımın hiç olmazsa bir kısmını ifadeye vasıta olan yukarıda yazılı 18 beyiti İnan mecmuasına sunmayı düşündüm. Ve dedim ki Halkevi mecmuası bir halk çocuğunun samimi bir ızdırabına yer verirse gayesine hiç te aykırı bir hareket etme.

miş olur. Nazmın şekli, ifadesi ve hatta özü eskicedir. Bence bütün bunların üstünde bir değeri vardır ki o da duygularına samimi bir ifade vasıtası olmasıdır. Bu yönden bu beyitlerle gözlerini yoracak olan İnan okuyucularından beni affetmelerini niyaz ederim.

S. B.

Gençlik Duyguları

DİLDE BENLİK

Yazan : Halil İbrahim Karadeniz

Dil alanında açtığımız yeni çığırın izlerini ulusal bir amaca varırmak istiyoruz. Ereğimiz devrimci Türkiyenin arılaşan dilidir. Bunu başkalarının ağzında değil, kendi benliğimizin öz sesinde bulmalıyız.

Dil bir ulusun toplumsal bağlarının eksilmeyen kuvveti, kırılmayan zinciri, çözülme-ye düğümüdür. Bunu şimdiye dek anlamamış olanlar da var :

Çocuğuna adiyö (adieu) diye uğurlanmasını öğreten bir annenin, iyilik karşılığı olarak mersi (merci) diyen bir bayanın, arkadaşını bonjur (bonjour) diye selâmlayan bir gencin bu sözlerini işitmek kadar

ulusal gururuma dokunan acı bir şey olamaz !

Bunun gibi günlük konuşmalarında da yabancı kelimeleri kullanmaktan hoşlananlar ; ulusal inanın kendilerine verdiği bütünlük hazzını duymak istemeyenlerdir.

Türk Dil Kurumunun yayınladığı sözler dururken öğrendiğimiz birkaç yabancı kelimayı konuşmak daha mı hoşumuza gidiyor ?...

Anadilimizi kirleten sözleri ağzda gevelemekle ulusal varlığımızı sırmak arasında ne fark var !...

Dil, Bireysel hazzın tutsağı değil, genelin erginliğidir...



PEDAGOJİ BAHİSLERİ

MALUMAT VE ZEKÂDAN HANGİSİNİ TERCİH ETMELİYİZ

Yazan : Nafiz Karluk

Tedrisatın gayesi çocuğa malumat kazandırmak ve zekâsını inkişaf ettirmektir gibi bir neticenin tahakkuku anlaşılırsa da esas gaye bu değildir. Çocuk bir mesele üzerinde tedkiklerde bulunur, okur ve kendini anlamış gibi zanneder. Bu vakıa hepimizde de aynıdır. Halbuki bunda pek yanlışlığımızı ya o bilgiye müteallik hadisenin sonuna da anlarız veya bir başkası tarafından yanlışmış olduğumuz kabul ettirilir. Şu halde yolumuz ne olmalıdır ? Malumat mı verelim, zekâyı mı inkişaf ettirelim ? Okul ve tedrisatın gayesi de bu meseleyi halletmektir.

Bir marangoz rendenin, bir demirci eğenin, bir insan mikrobun yaptığı işler hakkında veya bunlara ait malumatı olmazsa, sanatkâr rendenin ve eğenin nasıl kullanılacağı, insan mikrobun ne işler yapacağını düşünemez. Ancak en iptidai bile olsa bunlara ait bilgiler iktisabı şarttır ki zekâ faaliyete geçebilsin. Isınan cisimlerin genişlediğini öğrenen çocuğa termometrenin cıvası neden yukarı, aşağı çıkıp iner ? Yemek neden taşar ? diye sorunca bu hadiseyi izah edemeyiş bunlara müteallik bilgisizliğinden değildir. Burada duraklıyan çocuğa cisimler ısınınca ne olur dersek derhal 'Ge-

nişler' cevabını alırız. Görülüyor ki malumatlı çocuk bu hayat meselesini çözememiştir. Şu halde malumat verdiğimiz göre işimizin noksan kalan tarafı var demektir. Binaenaleyh malumatsız zekâ işleyemediği gibi, geliş güzel alınan bilgiler de zekâyı işletemezler. Malumat zekânın işleminde ancak bir vasıta olabilir. Zekânın işleminin için de edindiğimiz bilgilerin iyi anlaşılması şarttır. Malumatın bizi herhangi bir hayat meselesi karşısında duraklamadan, boca-lamadan daima ileri götürmesi lâzımdır. Kendi hayatımız üzerinde tatbik edeceğimiz misallerden de kolayca anlarız ki okullarda edindiğimiz bilgilerin çokları dimağımızdan uçmuştur veya bunları tatbik mevkiine koyacak ıktidarda değiliz. Bu iki sebepten ileri gelir :

1 — Bu bilgiler vaktiyle dimağımızda yalnız iz bırakabilmişler, bir yel gibi gelip geçmişlerdir. Bunları ancak bir hatıra kabilinden düşünübiliyoruz. Bir meseleyi halde bunlardan istifade edemiyoruz. Bu bilgilere (hatıra bilgileri) demek doğru olur.

2 — Bazı bilgilerimizde tatbik mevkiine koyacak zemin ve zamanı bulamıyoruz.

Şu halde bu çeşit bilgiler karşı

mıza çıkan gerek bütün insanları, gerekse yalnız mesleğimizi ilgilen-diren meseleleri halletmezler. Bun-lar boşuna çakılan bir çakmak taşı gibi parlamalarıyla sönmeleri ya he-men hemen aynı zamanda ,vaki o-lur veya boş yere zihnimizi uzun müddet işgal eder. Binaenaleyh ma-lumatın hayat meselesini halletme-si için zekâyâ yol vermesi lâzımdır.

Tarih okuyan bir komutan ken-dinden evvelki bir meslektaşının yaptığı iyi hareketleri neticesinde muvaffakiyetlerini, yanlış hareket-leri neticesinde de fena âkıbetlerini öğrenir. Bu tarihî vakayı öğrendiği-ne kani olan komutan yarın girişt-iği bir harpte aynı hareket yüzün-den aynı hataya düşerse evvelce almış olduğu tarihî bilginin (hatıra malumat) lolarak kalmış olmasına hükmetmek lâzımdır.

Şu halde bilgi yalnız başına bir kıymet değildir. Zekâyı işletmekte vasıta olabilirse kıymet taşıyabilir-ler. Bizi fenalıklardan sakındırıp iyiye götüren, karşılaştığımız bin-birçeşit müşkülli faaliyetiyle der-hal halleden zekâdır. Yalnız herke-sin kendine mahsus ayrı bir zekâsı vardır. İnsanlar kısım kısım edebî, tıbbî, riyazî v.s. sahalarda geniş fik-rî faaliyetlerde bulunurlar ve haya-tını bu taraflardan ileriye götürür-ler. İlkokulların inkişaf ettirmeğe çalıştığı zekâ bu değildir. Çocukta inkişafına uğraşacağımız zekâ kar-şılaştığı yeni yeni hadiselerde k e n d i n e i y i yol seçmek, yeni yeni müşkülli kolaylıkla hal-letmek hususundaki intibak kabili-yetidir.

Bu maksadla umumî zekâ işi bir hadise karşısında bilgiye daya-narak bunun iyi ve fena taraflarını

ayrı ayrı tedkik, muhakeme ve kontrol etmekle bizi en uygun şe-kilde gayeye ulaştırır. Yoksa kuru ve boş malumat hiçbir zekâ faali-yeti yapmayacağı için çocuğa da faydalı olamaz. Şu halde çocuğa öyle malumat vermeliyiz ki bu, on-ların dimağlarını fazla yük altında bırakarak anormallaştırmamasın, zekâ-nın işlemesinde bir yol açabilsin ve çocuğu hayat meseleleri karşısında bocalatmadan yürütsün. Kısa bir tabirle her vaziyete intibak kabili-yeti göstermeğe müsteit yetişmiş olsun...

İskenderpaşa İlkokulu
Başöğretmeni

NAFİZ KARLUK

D Ü Z E L T M E

Geçen sayıdaki (Resim — İş) başlıklı yazımın 34. ü sayfasının 33. ü satırında (bellemesi) yerine (bel-leemesi) , 35. ci satırında (Hasad) yerine (haset) , 35. ci sayfanın 53. cü satırında (gözündür) yerine (gö-zükür) , 35. ci sayfanın 59. cu sa-tırının sonuna (eseri değil tam bir görüşün) ibaresi eklenecek, 36. ci sayfanın 18. ci satırında (mede-niyetlerini hep) yerine (medeniyet-leriydi hek) , 41. ci satırında (âli-mini yerine (âlimi) , 37. ci sayfanın birinci satırında (kendisine) yerine (kendisince) çıkmıştır. Düzeltir, sa-yın okuyucularımdan özür dilerim,

N. K.

GENÇ KALEMLER

KÖYE DÖNERKEN (Hocam Turhan Toker'e)

Bir akşam dizildik tozlu yollara..
Gençle, ihtiyarla, gelinle, kızla!
Omuzdan yazmalar düştü kollara ;
Saçlar tel tel oldu bir büyük hızla...

Bir düğün âlemi hüküm sürdü de,
Kavuştu hayata bu tozlu yollar !...
Bütün ıstıraplar sona erdi de,
Sallandı uzaktan mendiller kollar.....
Nurettin Özdemir

BANA İLHAM VERİYOR...

Boynu bükülü sazlar,
Yemyeşil kurbagalar,
Açık renkli bulutlar,
Hafif esen rüzgârlar,
Bana ilham veriyor !
Dağların sarı, mor ;
Yamaçlarında
Türküler söyleniyor...

Çimenlerde çocuklar,
Gökte rengârenk kuşlar,
Koyu mavili sular !
Ceylân bakışlı taylar,
Bana ilham veriyor...
Bostanların karanlık
Kalflarında (*)
Bekçiler gizleniyor!.

Gıcırdayan kağnılar,
Dumanlı karlı dağlar,
Altınlaşan başaklar ;
Kıvrılan ince yollar,
Bana ilham veriyor
Akşamın alaca
karanlığında
Sürüler meleşiyor.

Boynu bükülü sazlar,
Hafif hafif kımıldar,
Kalbim gizliden ağlar,
Uzaklarda yankılar,
Bana ilham veriyor !
Ruhum ki o hazzın
Salıncığında
Bağrımı ürpertiyor!...

31. 10. 944
TÜRKÂN YANBEĞ

(*) Kalif : Bostan kulübesi.

AFFET BENİ

Salih adında bir evlâtlığımız vardı. Onun o kadar tatlı, güzel bir huyu vardı ki, son derece hiddetli-liğim ve asabililiğimle evimde hiçbir kimse barındıramazken, bu çocuğu, altı-yedi seneden beri saklıyordum. Hiçbir çocuk sahibi olmadığım- dan, eve aldığım bu çocukla, bu yırtığı yamatmak istiyordum. Salih evimi- ze geldiği zaman altı yaşında var yoktu. Annesini ve babasını kay- betmişti. Ben, bu talihsiz çocuğu eve almakla, hem ona manevi bir baba oldum, hem de çocuklarıma kar- rı besliyeceğim sevgi ve muhab- beti ona verdim. Fakat, son derece sertlik ve asabililiğim, hiç yoktan yere, bu masum çocuğu pek hırpa- liyordu; bazı kere dayak bile atar- ıyordum onu . .

Bir kış günü, lâpa lâpa yağan karın, etrafta—belki—yarım metre- lik bir tabaka teşkil ettiği bir za- manda ava çıkmak istedim. Dışarda müthiş bir soğuk vardı. Bütün ev- ler, uğuldayarak ve acı ısıklar çı- kararak esen sert, soğuk rüzgârla sarsılıyordu bayağı . .

İşte böyle bir zamanda, dağlara, bayırlara tırmanıp bir zevk için bu kadar soğuğa katlanacaktım. Bir defa ki bunu kalbime koydum, bir türlü vazgeçemiyordum, rüzgâra tabi olan kâğıt parçaları gibi bu fikrimin tatbikine kendimi bırakıyordum. Evet, bu müthiş soğukta avlan- caktım; hiçbir kimse fikrimden alı-

koyamazdı beni! . Karım :

— Be adamcağız, İdiyordu, bu soğukta, dışarda kar diz boyu iken nereye gidiyorsun? Bir kuş için do- nacak mısın Allah aşkına? Herkes evinde soba başında ısınırken, sen, dağlara tırmanmak istiyorsun. Ya vazgeç bundan . .

İnsan sevdiği, özlediği şeyden vazgeçer mi hiç? Avcılık ki, son- suz bir zevk, bir eğlenze idi benim için . . Günlerden beri aradığım mü- sait zamanı işte bulmuştum. Kim bilir, ne güzelim kuşlar hayatlarını tüfeğime fedâ etmek için bekliyor- lardı şimdi. Salihe :

— Haydi hazırlan, dedim, ava beraber gideceğiz .

Çocuğun masum yüzünde bir hü- zün perdesi gerildi. Boynunu bük- tü. Ellerini oğuşturdu . Omuzlarını kaldırdı. Gayet ürkek bir sesle ;

— Ben gelmiyeceğim, dedi ?

— Niye ? diye hiddetle bağırdım.

— Hastayım . . Sonra . . .

Çocuğun hakkı yok değildi. Bu şiddetli soğukta, alt tarafı bir zevk için dışarı çıkıp karlara gömülmek, aklın kabul etmiyeceği bir keyfi- yetti. Aynı zamanda nezleli idi de.. Fakat ben :

— Beni dinle Salih diye ısrar ettim, Ava beraber gideceğiz. Gel- men lüzüm. Hastalık mastalık dinle- mem. Haydi malzemeyi hazırla, gi- diyoruz .

Nihayet zorla onu razı ettim. Biraz sonra her şey hazır. Böylece

dışarıya çıktık. Üşümek için iyi- ce paltolarımıza sarınmış, başımıza başlık geçirmiştik. İlerliyorduk. Kö- peğimiz de arkamızdan geliyordu .

Soğuk gittikçe artıyordu. Kar, yine, sükûn içinde, pamuk parçala- rını andırır şeklindeki yağışına de- vam ediyordu. Şimdi bir tepenin üzerinde idik. Arayıp ta bulamadı- ğım bir ganimet varmış burada me- ğer . . Yaraşbi, bu ne kadar kuş bolluğu! . Kimisi verden süzülerek uçuyor, kimisi daldan dala atlıyor, kimisi de—üşümüş olacak—bir kö- şeye çekilmiş öyle duruyordu. Bir kaç el hareketiyle burada biraz kuş vur- dım. Ve sonra bir dere kenarı- na gelince bir çulluk gördüm ki, nasıl anlatayım, vurduğum kuşların hepsini değer! . Görünüşte gayet etli ve yağlı bir kuş . . Onu hemen vurmaliydım; bir parça gecikmek olmazdı. Hemen tüfeğime davran- dım, nişan alarak tetiği çektim. Fa- kat bir değişiklik olmamıştı; ne tü- fek patlamış ne de kuş kaçmıştı . . Tüfek boşmuş meğer, doldurmağa unuttuğum. Armaya davrandığım zaman fişeklerin tamamen boşandı- ğını gördüm. Salihe :

— Çabuk barutla saçma ver, dedim . .

O, şöyle bir yüzüme bakarak :

— Daha yok, dedi . Hepsi tü- kendi .

Çok kızdım, hiddetlendim. Ben ona 'bol barut, saçma al' demiş- tim, o ise bittiğinden bahsediyordu. Birkaç kuş daha vurmadıktan sonra dönmek istemiyordum . Mamafih şimdiye kadar vurduğum kuşlarla iktifa etsem de olurdu. Lâkin gö- rünmez bir kuvvetin bana verdiği fikir böyleydi. Salihi eve gönderip barut ve saçma aldır- mak istiyordum .

dum. Evin uzaklığı çok çok üç çey- rek saat tutardı. Salihe dedim ki :

— Şimdi yaptığın noksanlığının cezasını çekmek üzere eve giderek 'barut, saçma alacaksın'. Yollarda durmak yok.. Yıldırım gibi gidip geleceksin. Ben burdayım.. Hadi çabuk! . Yoksa dayacağımı bilirsin..

Salih mahzun mahzun baktı yü- züme.. Sonra gözlerinden fırlayan fındık kadar yaşlar yanaklarından damlamağa başladı. Ezildi, büzüldü:

— Hastayım diye yalvarmağa başladı, çok hastayım! . Bir daha eve gidip gelemem yorulurum. Ya beni eve gönderme veya gidip da- ha gelmiyeyim! Yalvarırım sana! .

Hiddetimden çocuğun yüzüne bir tokat atmaktan kendimi alama- dım. Ve :

— İtiraz yok, diye haykırdım. Mutlaka gideceksin! . Hem, tez dö- neceksin! . Yoksa seni ayaklarımın altında çiğnerim! . .

Gene razı oldu. Eve gidip ba- rut ve saçma getirmek üzere yola girdi .

İnanamıyordum ama, sahiden çocuk hasta imiş.. Giderken bakı- yordum; yüzü, senelerce hastalık çekmiş insanlar gibi sapsarı idi .

Sonradan hemen hemen dolu bulunan torbaya baktım da :

« Bu çocuğu göndermemdeki mana ne ? Torba kuş dolmuş. Daha da mı vuracaktım ? » diye düşün- düm .

Belki iki saat olmuştu ki Salih halâ gelmemişti .

Bir tipi başlamıştı. İyice giyin- miş olduğum halde yine üşüyordum. Rüzgâr acı ısıklar çalıyor, buram buram yağan karlar, insana nefes alacak zaman bile vermiyordu.

Kuştan vazgeçmiştim artık; eve gitmek arzusunda idim. Lâkin gide-miyordum.. Tipi aman vermiyordu ki . . . Hem, Salih'in gelmesini bek-liyordum. Böyle, insanı boğarcasına yağan karın altında durmak doğru değildi . .

Sığınacak bir yer baktım: ta karşıda küçük bir ev vardı. Düş-e kalka koşarak o eve girdim .

Biraz sonra tipi durmuştu, fakat bizim Salih'den hiçbir haber yoktu. Her halde tipi görürce evde kal-mış olsa gerek . .

Evin yolunu tuttum. Deminki diz boyu kar, şimdi belki yarı bele kadar yükselmişti. Düş-e kalka, ara-sıra karlara gömülerek eve doğru ilerliyordum. Epeyce yürümüş-tüm ki, karın sessizliği içinde hafiften bir iniltinin peyda olduğunu işittim. Acaba bu inilti neydi? . Etrafıma baktım, tek bir işaret göremedim. Doğrusu beni de endişe almıştı. Kö-peğimin yüzüne bakınca, o, mera-kımı anlamış gibi koşmağa başladı. Ben de peşinden karları yararak koşuyordum. Koştu . . . Koştu . . . Nihayet bir yerde durdu. İnilti ço-ğalmıştı. Bu öyle acı bir inilti idi ki dayanılmıyordu doğrusu.. Köpeğin durup baktığı yere dikkatle baktım ki, ne göreyim, kara birşey karlara gömülmüş yatıyor . Bu ne idi aca-ba? Burada hayatının son anlarını yaşıyan, bir hayvan mı, yoksa bir insan mı yatıyordu. İğilerek karları oşmeğe başlayınca karşılaştığım manzara dayanılmayacak kadar ha-zın, çok hazindi! Ne görsem beğ-e-

nirsiniz : biraz evvel eve barut ve saçma aldirmek için gönderdiğim Salih, karlara gömülmüş inim inim inliyordu. Bu ne feci akıbeti ya-rabbi! . Bu zavallı çocuğun hali neydi ? Onu bu hale getiren ben-dim, benim bu düşüncesiz kafamdı.. Hemen içildim :

— Salih ! diye seslendim .

Karların morartmış olduğu çe-nesini oynatmıyordu. Yalnız, bo-ğuk ve kısık bir sesle şöyle mırıl-danıyordu :

— Sakın dövme beni... Geleme-dim... Beni affet, ne olur!.. İşte ba-rutla saçma elimdeki kağıtta. Ama ben gelemedim,.. Karlara gömül-düm.. Ne olur affet beni! .

Zavallı çocuk ölümün eşiğinde bulunuyordu şimdi. Hıçkırıklarına karışan boğuk bir sesle :

— Hayır sen beni afeyle ! diyeldö-vündüm. Senin kusurun ne ki ? Sen vazifeni yapıyordun.. Ben ise seni göre göre ölüme sürükledim.. Oh, Salih affet beni, affet !

O, söylediklerimi duymuyordu hiç . Hep ve daima aynı sözü söylü-yordu :

— Affet beni ! Dövme beni ! . Sana barutla saçmayı yetiştireme-dim . . Affet ! .

Ve artık gözlerini ebedî olarak hayata kapamıştı. Kalbimin hicra-nının verdiği büyük bir hızla üze-rine çullandım . .

İbrahim ÖRS

